

"Riktigt bra tid såg vi aldrig", summerar Emil Norberg. Men både han och kusinen Emma Malmas återvände till Gammalsvenskby i Ukraina efter krigsårens flykt och förvisning.



Emil Norberg, 76 år, berättar med ålderdomliga ord och stillsam ironi.

De sista svenskarna i byn

text: Åke Lundqvist
foto: Benkt Eurenus

Som ett elakt korsdrag har 1900-talets historia - dess krig, förtryck och rättslöshet - blåst genom Emil Norbergs liv.

Emil är 76 år och bor i Gammalsvenskby i södra Ukraina, där det i snart två hundra år funnits en liten svensktalande befolkning. De deporterades dit, från Dagö i Estland, 1782. Emil tillhör den sista resten. Det svindlar för öronen när vi hör honom berätta sitt liv.

Han föddes samma år som Stalin tog makten. Han var barn när sovjetjordbruket brutalt kollektiviserades. Han var med om hungeråren 1932-33, då miljoner ukrainska bönder svalt ihjäl. Han upplevde trettio-talets politiska utrensningar - en natt 1937 greps bägge hans föräldrar, fadern sköts, modern dömdes till tio år i Sibirien, men hade tur och kom hem efter nio månader.

Strax därpå utbröt världskriget och Gammalsvenskby ockuperades av tyskarna. Emil, som var djurskötare i byn, skrev falska intyg att svinen led av rödsjuka, därigenom slapp byborna lämna hälften av köttet till tyskarna. Någon skvallrade, Emil tvingades fly - "de hade dödat mig annars"

- och fick tjänst som tolk hos en tysk armé-enhet i Kaukasus.

När tyskarna 1943 fördrevs från Ukraina, tog de svenskbyborna med sig - "vi fick pass", säger Emil, "att vi var Schwarzmeer-deutsche Svartahavstyskar". Emil sändes ut i kriget, i tyska armén, blev sårad, låg på sjukhus, ut i kriget igen, greps av amerikanska trupper. De såg hans svenska påbrå och erbjöd honom resa till Sverige. Men Emils mor fanns i Halle, han måste hämta henne, till Halle kom ryssarna och Emil och han mor skickades tillbaka till Gammalsvenskby.

NÅGRA LUGNA ÅR FÖLJDE, kollektivjordbruket fungerade, man hade sitt jobb. Men 1963 kom polisen. Emil anklagades för delaktighet i tyskarnas illdåd under kriget. När tyska armén flydde från Kaukasus brände de fångelser där ryska krigsfångar satt inlåsta. Emil bedyrar sin oskuld.

- De gjorde med mig så, att jag inte förstår hur de kan göra med en människa. Jag tror så på Gud. Jag gjorde aldrig åt en människa något ont. Om jag vetat hur hemskt tyskarna gjorde i Kaukasus, jag hade själv hängt mig.

Han dömdes till tio års fängelse, därpå

fem år i Sibirien. Först 1978 var han tillbaka i byn.

1991 föll Sovjetunionen samman, därmed en hel ekonomi och ett socialt system. Kolchosen upplöstes. Emils sparpengar, i rubel, blev värdelösa när Ukraina 1991 förklarade sig självständigt och införde egen valuta.

- Ett gjorde de dåligt med oss, säger Emil, att pengarna gick förlorade. Vi hade sparat för våra gamla dagar. Vi hade 27 000 rubel. Det hade räckt - ooh! han ler saligt och visar med händerna hur oändligt mycket dessa pengar skulle ha räckt till. Nu är de förlorade. Och pension giva det litet. 58 hryvnia (ungefär hundra kronor) på en månad. Och inte alla månader.

Emil talar en ålderdomlig svenska, med verbens pluralformer bevarade, uttal och ordvändningar klingar högtidligt. Som barn gick han i svensk skola och "talar såsom är i boken skrivet". "Haade" säger han, med långt a-ljud. "Säger" med g. Säger "i nittioförsta året" när han menar 1991.

I slutet på trettio-talet avskaffades svenska skolan. Generationen efter Emil lärde sig aldrig läsa svenska, endast tala den dialekt som kallas gammalsvenska och som är betydligt svårare att förstå. Och i genera-

tionen därefter är svenskan nästan helt försvunnen. Många förstår en del, talar lite, men ingen behärskar språket, ingen använder det.

I DAG ÄR GAMMALSVENSKBY nästan helt ukrainsk - Smejka heter den. Svenskarna är en minoritet, och de är alla gamla. Bygatan är en bild av tröstlöst förfall: en traktorstig, där regnet har grävt djupa fåror. Ingen försöker reparera den. En stämning av uppgivenhet tycks härska i byn. Kolchosen, omvandlad till andelsägt kooperativ, har upphört att fungera. Grisaveln är en tiondel av vad den var, spannmålen går inte att sälja. Ingen får någon lön. Man lever på vad den egna täppan ger - grönsaker, potatis, några höns, ett par grisar. Man fiskar i floden Dnepr som maklig och mäktigt flyter intill byn. Många gör ingenting, många super.

Också Emil Norbergs liv är i nedan. Han är böjd och mager, lutar tungt mot käppen och går med långsamma steg. Röstten är tunn, jag får luta mig fram för att höra. Benen värker och med knapp nöd tar han sig över bygatans gropar.

Hans hustru dog för ett par år sedan. Hans systrar har dött.